

*Yusif QAZIYEV,
pedaqoji elmlər namizədi*

KÜTLƏVİ TƏDBİRLƏRİN TƏŞKİLİNDƏ MƏKTƏB KİTABXANASININ FƏALİYYƏTİ

Böyük humanist pedaqoqlar şagirdlərdə əxlaqi keyfiyyətlərin təşəkkülündə disputların rolunu yüksək qiymətləndirmişlər.

Bu baxımdan disputlar orta və yuxarı yaşlı məktəblərdə aparılan iş formalarından biri olub, şagirdlərin əqli tərbiyəsinin, mənəvi əqidəsinin, hiss və davranışlarının, nitq və məntiqi təfəkkürlərinin inkişafında mühüm vasitədir.

Disput digər kütləvi tədbirlərdən (kitab müzakirələri, oxucu konfransları, gecələr, səhərciklər və s.) onunla fərqlənir ki, bu tədbirdə şagirdlər qarşısında onları maraqlandıran müəyyən əxlaqi-etik problemlər və vəzifələr qoyulur. Həmin problemlər müəyyən məqsədlər əsasında müzakirə edilir, şagirdlər düzgün və məqsədəuyğun şəkildə istiqamət alırlar.

Təcrübə göstərir ki, disputların müzakirəsi zamanı müxtəlif əxlaqi fikirlər meydana çıxır. Hər bir şagird öz fikrini əsaslandırmağa çalışır və cari hadisələrə qiymət verir. Geniş mübahisə və müzakirələr başlayır və nəticədə şagirdlərdə fəallıq, təşəbbüskarlıq, müstəqillik, özünütərbiyə, qarşılıqlı hörmət, özünütənqid və sair keyfiyyətlər formalaşır.

Disputun mövzusu müxtəlif ola bilər. Burada məqsədəuyğun mövzuların seçilməsi başlıca şərtədir. Elə mövzular seçmək lazımdır ki, şagirdlər onun hazırlıq və müzakirəsi prosesində humanizm və demokratiya quruculuğunun tələblərini mənimsəyə bilsinlər. Mövzu məktəb kollektivinin rəyi ilə müəyyənləşdirilib elan edilməli, şagird kollektivinin arzu və tələbatına, yaş və marağına uyğun olmalıdır. Mövzunu atalar sözlərindən, klassiklərin müdrik sözlərindən istifadə edərək şüar şəklində adlandırmaq olar.

Məktəblərdə aparılan disputlar öz məzmununa görə əsasən üç böyük problemi əhatə edir:

a) əxlaqi-etik: "Qəhrəmanlıq nədir?", "Düzlük və doğruluq nədir?", "Hansı peşəni sevirsen?", "Vətən nədir?", "Onu müdafiə etmək olarmı?" və s.

b) Estetika və estetik zövq: "Sənin sevimli qəhrəmanın kimdir?", "Sən gözəlliyi nədə görürsən?", "Təbiəti sevirsenmi?", "Sevdiyin bədii əsərlər və kinofilmlər" və s.

c) Siyasi və beynəlxalq hadisələr: "Azərbaycan xalqı Vətənin bütövlüyü uğrunda mübarizə aparır", "Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və onun vəzifələri" və s.

Məktəblərdə keçirilən disputların səmərəliliyini məktəb kollektivinin (sınıf rəhbəri, fənn müəllimləri, uşaq təşkilatları, məktəb kitabxanası və s.) əlbir işi təmin edir. Disputun hazırlıq dövründə kitabxananın fəaliyyəti başlıca rol oynayır. Məktəb kitabxanası disputun mövzusu ilə əlaqədar olaraq şagirdlərin yaş səviyyəsinə və proqram materialına uyğun ədəbiyyatın təbliğinə başlayır: kitab sərgilərinə, kitablara, qəzet və jurnal məqalələrinə dair divar qəzetləri, bülletenlər, albomlar, foto-montajlar tərtib edir; kitab mübadiləsi və digər tədbirlərdə oxucularla fərdi və kollektiv söhbətlər aparır. Mövzuya uyğun bədii ədəbiyyatın seçilməsi və şagirdlər tərəfindən onların mütaliəsi vacibdir. Bədii ədəbiyyatın mütaliəsi nəticəsində şagirdlər əxlaq normaları qazanır və estetik zövqlərlə silahlanırlar, əsərin qəhrəmanlarını təlqin edirlər.

Həmçinin disput müəyyən problem əsasında bədii ədəbiyyatın, jurnal və qəzet məqalələrinin, radio və televiziya verilişlərinin, kinofilmlərin müzakirəsi ilə də keçirilə bilər. Belə hallarda qarşıya qoyulmuş problem müzakirənin süjet xəttini təşkil edir, tənqidi aparılır, mübahisə yaranır, təklif və fikirlər müasir həyatla əlaqələndirilir.

Disputun müvəffəqiyyəti onun aparıcısından asılıdır. Aparıcı disputun iştirakçıları arasında canlı fikir mübadiləsinin yaranmasına, düzgün nəticələr çıxarılmasına nail olmalıdır.

Disputun giriş sözü bir şagirdə, yaxud məktəb işçisinə tapşılır. Giriş sözündə müzakirə ediləcək mövzu izah edilir, qarşıya müəyyən problem qoyulub şagirdlərin müzakirəsinə verilir.

Şagirdlərin çıxışından sonra aparıcı və disputa dəvət olunmuş görkəmli şəxslər, alimlər, məktəb rəhbərliyi və işçiləri müzakirə olunan fikirləri yekunlaşdırırlar; səhv fikir və rəyləri qeyd edib, faydalı və qiymətli məsələlər üzərində geniş dayanıb ümumi fikir birliyinə gəlirlər. Nəticədə disputda mübahisələrlə toplanmış inam məktəb

həyatının gedişi yolu ilə möhkəmlənir və tərbiyənin təsiredici amili olur.

Oxucular konfransları mütaliə məqsədilə və hər hansı bir problemin müzakirəsi üçün toplanmış oxucu yığıncağıdır. Oxucular konfransları oxucuların ən yüksək orqanıdır. Onlar məktəblərdə ən təsirli kütləvi kitab təbliği metodlarındandır.

Oxucular konfranslarında şagirdlər mütaliə etdikləri kitablar haqqında məruzələr edir, işgüzar fikir mübadiləsi aparır və müəyyən vahid nəticəyə gəlirlər.

Oxucular konfransları şagirdlərin qüvvəsi ilə hər hansı kitabın və ya problemin hərtərəfli təhlilini aparmağa imkan verir. Onlar şagirdlərdə hər hansı problem haqqında dərinlən fikirləşmək, onu düzgün həll etmək və şüurlu öyrənmək mövqeyi yaradır.

Oxucular konfransları bu məqsəd və vəzifələri yerinə yetirir:

-şagirdlərə proqram üzrə nəzərdə tutulan bilikləri artırmaq, bacarıq və vərdisləri təkmilləşdirmək təcrübəsi vermək;

-mütaliə olunan əsərə tənqidi yanaşmaq, onları düzgün qiymətləndirmək və s. özünütəhsil vərdisləri ilə silahlandırmaq;

-şagirdlərdə estetik zövq, mənəvi ideal, həyata inam tərbiyə etmək.

Oxucular konfransı çətin və məsuliyyətli tədbirdir. Bu işə müəllimlərin, sınıf rəhbərlərinin, uşaq təşkilatının və digər məktəb təşkilatlarının kömək etmələri vacibdir. Məktəb kitabxanasının vəzifəsi isə konfransın hazırlıq işini təşkil etmək, ona rəhbərlik etməkdir.

Mövcud ədəbiyyatda və təcrübədə məktəb kitabxanalarında məzmun və məqsədinə görə üç növ oxucular konfransı keçirilir:

1. Məsələ konfransları;
2. Tematik konfranslar;
3. Hesabat konfransları.

Məsələ konfransları. Bu növ konfransların məqsədi şagirdləri nəzərdə tutulan elmi-siyasi, bədii və s. kitabların mütaliəsinə alışdırmaqdır. Buna nail olmaq üçün şagirdlərə məqsədəuyğun kitabların mütaliə edilməsi, mütaliə mədəniyyəti və qaydaları haqqında məsləhətlər verilir. Şagirdlərin məlumatları müzakirə edilir və müvafiq ədəbiyyatı kitabxanaya seçir. Həmin konfransda mütaliə ediləcək kitablar, həmçinin mütaliə üsulları haqqında məlumat verilir. Kitabxanaya fənn müəllimləri ilə əlaqə saxlayıb kitab tövsiyəsi siyahıları tərtib edir.

Kitab tövsiyəsi məqsədi ilə aparılan belə konfranslar dərslərin ilkin əvvəlində, ortasında və axırında keçirilir. Konfransı keçirmək məqsədi ilə qabaqcadan anket sorğuları aparılır.

Anketə verilən cavablar toplanır, oxucu mütaliəsinin, marağının kəmiyyət və keyfiyyəti, oxu mədəniyyəti, onun səviyyəsi və b. vacib məsələlər ətrafı əyrənilir. Bununla əlaqədar kitabxanaçı ən çox narahatlıq doğuran məsələləri oxucuların nəzərinə çatdırır. Aydın olur ki, fizika, kimya və biologiya ilə əlaqədar kitabları şagirdlər mütaliə etmirlər, götürülən kitablar mütaliə olunmadan qaytarılır. Kitablara rəftarın səviyyəsi aşağıdır.

Sonra kitabxanaçı fənn müəllimlərinin məsləhəti ilə konfransın programını tərtib edir:

1. Nə oxumaq?
2. Kitab oxumaq üsulumuzu təkmilləşdirmək.
3. Kitablara yüksək rəftar bizim borcumuzdur.
4. Oxumağınız məsləhətdir (tövsiyə).

Mövzular nümunəvi və bacarıqlı oxuculara həvalə edilir. Onlara öz çıxışlarını məzmunlu hazırlamaq üçün ədəbiyyat da tövsiyə edilir.

Aparduğumuz təcrübədən məlum olur ki, belə konfranslar şagird mütaliəsi mədəniyyətinin yüksəldilməsində böyük rol oynayır. Belə konfransların təsiri ilə şagirdlər mütaliə üsullarını mənimsəyir, mütaliənin planlaşdırılması və ardıcıl aparılması işinə şüurlu şəkildə yanaşır, oxunmuş kitablardan faydalanmaq bacarıq və vərdişlərinə yiyələnirlər.

Tematik konfranslar. Bu konfranslar hər hansı müasir bir elmi problemə həsr edilir. Konfrans bir kitaba, bir müəllifin yaradıcılığına, yaxud mövzu və ideyaya bağlı olan bir neçə müəllifin bir sıra kitablarına həsr edilə bilər.

Məktəblərimizdə Azərbaycan xalq dastanları, Azərbaycan xalq nağılları, M.S.Ordubadinin "Qılınc və qələm", "Dumanlı Təbriz", S.Rəhimovun "Şam", H.Seyidbəyli və İ.Qasımovun "Uzaq sahillərdə", M.Rahimin "Leninqrad göylərində" və s. əsərləri oxucular konfranslarında müzakirə olunur. Bu əsərlərin müzakirəsi şagirdləri vətənpərvərlik hissi, humanistlik, xalq mənafeyinə sədəqət və s. nəcib duyğularla silahlandırır.

Şagirdlərin biliklərinin və yaradıcılıq işlərinin daha da zənginləşməsi naminə geniş məzmunlu müxtəlif mövzuların müzakirəsi üçün

aparılan tematik konfranslar oxuculardan gərgin iş və axtarışlar tələb edir.

Eyni mətləbdən külli miqdarda ən yaxşı əsərlərin mübadiləsinin təşkili üçün müəyyən mövzuda tematik konfransların keçirilməsi də yaxşı nəticə verir.

Məsələn, Azərbaycan ədəbiyyatında əməkçi qadın surətləri, ədəbiyyatımızda milli azadlıq hərəkatının tərənnümü, bədii ədəbiyyatda əmək rəşadətləri, atom enerjisi və ondan dinc məqsədlər üçün istifadə etmək perspektivləri və s.

Tematik konfranslar digər konfranslarla müqayisədə səriştəlidir və onların təşkili, keçirilməsi gərgin iş tələb edir.

Hesabat konfransları. Belə konfranslar yarımdə, rüblərin axırında, dərslərin sonunda keçirilir. Bu konfranslarda şagirdlər oxuduqları kitabları, əldə etdikləri bilik, bacarıq və vərdişlər, onların faydası və s. haqqında çıxışlar edirlər.

Hesabat konfransları məktəblərdə müxtəlif formada aparılır: bəzi məktəblərdə şagirdlər oxuduqları əsərlər haqqında hesabat verirlər. Kitabxanaçı, sinif rəhbərləri və fənn müəllimləri şagirdlərin mütaliəsinin vəziyyətini əyrənir, konfransı yekunlaşdırır, qüsurları qeyd edir, şagirdlərə yeni məsləhətlər verir və nəhayət, gələcəkdə şagird mütaliəsinə necə rəhbərlik etmək üçün müəyyən nəticələr çıxarırlar.

Qabaqcıl məktəblərdə hesabat konfransı bu qaydada keçirilir: kitabxanaçı oxuculara sual-cavab anketləri doldurtdurur; nümunəvi və məhsuldar oxucuları müəyyənləşdirir; mütaliə gündəlikləri ilə tanış olur; fəal oxuculardan bəzilərinə hansı kitabları oxuduğuna, özünü-təhsilə, öz üzərində işləməsinə dair çıxışlar tapşırır. Sonra aparıcı konfransı yekunlaşdıraraq şagirdlərin mütaliəsindəki müsbət cəhətlərdən və nöqsanlardan danışır. Adətən, belə konfranslarda əmək qabaqcılları, alimlər və ya yazıçılar da iştirak edir. Konfrans şagirdlərin qiraətləri, musiqi nömrələri ilə başa çatır.

Buradan belə nəticəyə gəlmək olur ki, oxucular konfransları şagird mütaliəsinin təşkilində, mütaliə mədəniyyətinin inkişafında və onun səviyyəsinin yüksəldilməsində böyük rol oynayır. Bu konfranslarda şagirdlərə məqsədemüvafiq ədəbiyyat tövsiyə edilir, onların mütaliəsinə təkan verilir, ona dair müzakirə açılır, səmərəli oxumaq, oxu texnikasını təkmilləşdirmək, oxuduqlarından düzgün nəticələr çıxarmaq və s. məsələlər araşdırılır.

Hər bir konfrans müəyyən məqsəd daşıyır və məktəbdə təlim-tərbiyənin məqsəd və vəzifələrinə xidmət edir.

Konfransın müvəffəqiyyətli keçməsinə əvvəlcədən aparılan hazırlıq işləri təmin edir. Bir qayda olaraq 1-2 ay davam edən bu hazırlıqda kitabxanaçı, müəllim və şagirdlər fəal surətdə iştirak edirlər. Onlar tarixi şəxsiyyətlərə, ədəbi şəxsiyyətlərə və zəhmət adamlarına, dostluq və yoldaşlığa, peşələrə və elm sahələrinə dair kitablar seçib mütaliə edirlər. Bu, onlarda kitab üzərində sərbəst işləmək bacarığı yaradır. Onlar müxtəlif əyani və şifahi tədbirlərə əl atırlar, müxtəlif lüğət, soraq və bibliografiya kitabları ilə tanış olub, öz mütaliə mədəniyyətlərini inkişaf etdirirlər.

Oxucular konfransı şagirdlərin oxu mədəniyyətinin kəmiyyət və keyfiyyətini o zaman yüksəldir ki, konfransa qədər kitab üzərində bir çox fərdi və kollektiv işlər – söhbət, qiraət, kitab müzakirəsi, ədəbi oyunlar, disputlar, səhərciklər, kitab sərgisi, görüşlər, bülletenlər, qəzet, albom və foto-montaj buraxılışı və s. tədbirlər həyata keçirilmiş olsun. Bu işlər şagirdlərin təcrübə toplamasında faydalı olur.

Oxucu konfransı o zaman səmərə verir ki, bütün iştirakçılar müzakirə olunacaq ədəbiyyatı oxusun və konfransda müzakirəyə çıxarılaçaq məsələlərlə tanış olsunlar.

Oxucu konfransının təşkili və keçirilməsində ictimai və siyasi məktəb təşkilatlarına, pedaqoji kollektivə, oxucu fəallarına arxalanmaq işi müvəffəqiyyətli, məzmunlu və məqsədəuyğun, vaxtında və yüksək səviyyədə keçirilməsinə səbəb olur.

Pedaqoji və metodik cəhətdən düzgün təşkil olunmuş oxucular konfransı şagirdlərin müstəqilliyini və fəallığını artırır, onların mütaliə ilə ardıcıl məşğul olmasını təmin edir. Şagirdlər bir daha yeni praktik vərdislərə yiyələnirlər. Onların nitq mədəniyyəti zənginləşir. Onlar konfranslarda iştirak etmək üçün və kollektiv surətdə birləşərək "Hikmətli söz və ifadələr", "Sevimli mahnı və şeirlər", "Atalar sözləri və zərb məsələlər", "Tapmacalar", "Oxunmuş əsərlərə dair rəylər" və s. adlı dəftərlər düzəldir, plakatlar hazırlayır və rəsmlər çəkirlər ki, bunlar da təlimin keyfiyyətini yüksəldir.